

بررسی جایگاه اصل همکاری در حقوق بین الملل محیط زیست

دکتر سید عباس پورهاشمی

استادیار گروه حقوق عمومی محیط زیست، دانشگاه آزاد اسلامی - واحد علوم و تحقیقات تهران

سحر زارعی (نویسنده مسئول) s.zarei80@gmail.com

دانشجوی دکتری حقوق محیط زیست، دانشگاه آزاد اسلامی - واحد علوم و تحقیقات تهران

یلدا خلعتبری

دانشجوی دکتری حقوق محیط زیست، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

تاریخ دریافت: ۹۱/۳/۳۱

تاریخ پذیرش: ۹۲/۸/۱۵

چکیده

اصل همکاری بین المللی که در حقوق بین الملل محیط زیست به عنوان یکی از شاخه های حقوق بین الملل عمومی تلقی می گردد جایگاه خاصی دارد. در این چارچوب، بهره برداری منطقی و معقولانه از سرزمین و مدیریت منابع مشترک همچون منابع آبی فرامرزی و دریاچه های بین المللی، تغییرات آب و هوا و تنوع زیستی نیازمند همکاری های بین المللی است. تمایل جهانی به همکاری بین المللی در راستای حفاظت محیط زیست، در بسیاری از اسناد الزام آور و غیر الزام آور حقوق بین الملل محیط زیست تصریح شده که آغازگر آن را می توان اصل ۲۴ اعلامیه استکهلم ۱۹۷۲ دانست. این مقاله، با تکیه بر مبانی حقوقی اصل همکاری در حقوق بین الملل محیط زیست، اجرای آن در سطح منطقه ای و جهانی را مورد مطالعه قرار داده است.

کلید واژگان: محیط زیست، حفاظت محیط زیست، حقوق بین الملل محیط زیست، همکاری بین المللی، اصل همکاری بین المللی، اصل همکاری منطقه ای.

مقدمه

به موازات رشد اقتصادی و انقلاب صنعتی در غرب و روند فزاینده صنعتی شدن، محیط زیست در معرض تخریب و دگرگونی قرار گرفت. از یک طرف، وقوع حوادث ناگواری همچون حادثه کشتی توری کانیون^۱ ضرورت قاعده‌مندسازی رفتارها و اقدامات را هشدار می‌داد و از سوی دیگر، میل به داشتن محیط زیست سالم و پیشگیری از تخریب و نابودی آن، اعضای جامعه بین‌المللی را به سمت وسوی تدوین و تصویب اسناد حقوقی در این زمینه تشویق می‌نمود و موجبات تدوین و گسترش اصول و قواعد حقوقی الزام‌آور زیست محیطی، در ابعاد ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی را فراهم می‌آورد (مولایی، ۱۳۸۸، ص ۴۱۰).

اصطلاح «همکاری»^۲ را نخستین بار یک فرد انگلیسی به نام رابرت اوون^۳ در مقابل واژه «رقابت»^۴ به کار برد. سپس، برخی، این واژه را با مفاهیم و کارکردهای متفاوتی به کار بستند، تا جایی که مقوله «نهضت همکاری» و حتی «همکاری‌گرایی در نظریه‌های اقتصادی - اجتماعی»، جایگاه ویژه‌ای یافت. امروزه، اصطلاح «همکاری» را مقابل واژه «یکجانبه‌گرایی» قرار می‌دهند. همکاری به مفهوم مساعدت، یاریگری، رعایت منافع جمعی و ... یکی از جنبه‌های مهم زندگی اجتماعی است و چون با ذات و فطرت انسان‌ها سازگار می‌باشد از آغاز زندگی جمعی بشر کاربرد داشته است. ضرورت همکاری با دیگران برای مقابله با خطرات طبیعی مانند سیل، زلزله، طوفان و ... به آغاز زندگی انسانها بر می‌گردد. با توسعه تمدن و گسترش شهرها نیاز به همکاری متقابل برای تأمین کمبودهای ناشی از پیچیدگی‌های زندگی شهرنشینی و ضرورت توجه به منظور به کارگیری ساز و کارهای همکاری، بیش از پیش احساس گردید. همکاری در تعریف خاص آن به نوع مشخصی از کار کردن با یکدیگر اشاره دارد که از طریق تشکیل سازمان رسمی و به کارگیری روش‌های مدیریتی خاص، دسترسی به اهداف مشترک را امکان‌پذیر می‌سازد (Martin, 2002, p 118).

هرچند دولتها دارای حاکمیت مستقل هستند، ولی حقوق بین‌الملل محیط زیست، یک الزام کلی به همکاری با دیگر دولتها را به عنوان یک اصل در جهت برطرف کردن مشکلاتی که

1. Torrey Canyon Ship.
2. Cooperation.
3. Robert Owen.
4. Competition.

مربوط به جامعه بین‌المللی است، مورد توجه قرار داده است. بر پایه این اصل دولتها، موظف هستند در همه شرایط و با حسن نیت، برای حفاظت از محیط زیست با یکدیگر همکاری نمایند. طبیعی است که این همکاری باید در خصوص محیط زیست، به ویژه مشترکات جهانی از جمله دریای آزاد، قطب جنوب و ... برجسته‌تر باشد (موسوی، ۱۳۸۵، ص ۱۷۶). الزام دولتها به همکاری، ریشه در حقوق بین‌الملل عمومی دارد و وجود هزاران معاهده بین‌المللی اعم از معاهدات دوجانبه، چندجانبه، منطقه‌ای و جهانی، نیاز به همکاری با دیگر دولتها را در سطوح مختلف، از جمله محیط زیست نمایان می‌سازد. در این مقاله، ضمن بررسی اصل همکاری در حقوق بین‌الملل عمومی و منابع حقوق بین‌الملل محیط زیست، به نحوه اجرای این اصل در وسعت منطقه‌ای و جهانی نیز پرداخته خواهد شد.

مبحث اول: اصل همکاری در حقوق بین‌الملل عمومی

بدون شک، «اصل همکاری» یکی از اصول مهم حقوق بین‌الملل محیط زیست محسوب می‌شود که در سطوح مختلف جهانی و منطقه‌ای به کار گرفته شده است و چنین الزامی، پیش از آنکه وارد عرصه محیط زیست گردد، از جوهره وجودی حقوق بین‌الملل عمومی نشأت می‌گیرد (کیس، اچ پیترو و وینفراید، ترجمه حبیبی، ۱۳۸۴، ص ۷۲). با اینکه اصل همکاری بین‌المللی یک تعهد عرفی تلقی می‌شود، با این‌همه، منشور سازمان ملل متحد^۱ ۱۹۴۵ به تفصیل به این اصل پرداخته است، به گونه‌ای که اصل همکاری یکی از پایه‌های حقوق بین‌الملل جدید را تشکیل می‌دهد. بدین ترتیب که، فصل اول منشور، ماده یک بند ۳، حصول «همکاری بین‌المللی» در حل مسائل بین‌المللی که دارای جنبه اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی یا بشردوستانه است و در پیشبرد و تشویق احترام به حقوق بشر و آزادی‌های اساسی برای همگان بدون تمایز از حیث نژاد، جنس، زبان یا مذهب و ... را مورد تأکید قرار می‌دهد.

همچنین در فصل چهارم، ماده ۱۱ بند یک اشعار می‌دارد که مجمع عمومی می‌تواند اصول کلی «همکاری» برای حفظ صلح و امنیت بین‌المللی از جمله اصول حاکم بر خلع سلاح و تنظیم تسلیحات را مورد رسیدگی قرار دهد. در همان فصل، ماده ۱۳ بند یک قسمت الف، ترویج «همکاری بین‌المللی» در امور سیاسی و ایجاد زمینه‌های مناسب برای توسعه تدریجی حقوق بین‌الملل و تدوین آن را مدنظر قرار می‌دهد و در بند یک قسمت ب، به دنبال ترویج «همکاری بین‌المللی» در

1. United Nations Organization Charter.

امور اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، آموزشی و بهداشتی و کمک به تحقق حقوق بشر و آزادی‌های اساسی برای همه بی‌هیچ تبعیض از حیث نژاد و جنس و زبان و مذهب می‌باشد. فصل نهم منشور، با عنوان «همکاری اقتصادی و اجتماعی بین‌المللی»، در ماده ۵۵ بیان می‌دارد که با توجه به ضرورت ایجاد شرایط ثبات و رفاه برای تأمین روابط مسالمت‌آمیز و دوستانه بین‌الملل بر اساس احترام به اصل تساوی حقوق و خودمختاری ملل، سازمان ملل متحد اموری همچون حل مسائل بین‌المللی اقتصادی، اجتماعی، بهداشتی و مسائل مربوط به آنها و «همکاری بین‌المللی» فرهنگی و آموزشی و ... را تشویق می‌نماید و در ماده ۵۶ بیان می‌کند که کلیه اعضا متعهد می‌شوند که برای نیل به اهداف مذکور در ماده ۵۵ در راستای «همکاری» با سازمان ملل متحد، اقدامات فردی یا دسته جمعی را به عمل آورند. و بالأخره فصل یازدهم، ماده ۷۳ بند پ، ترویج اقدامات سازنده توسعه‌ای را از تعهدات اعضای سازمان ملل متحد می‌داند و به منظور آنکه اعضاء عملاً به مقاصد اجتماعی، اقتصادی و علمی مذکور در این ماده نائل شوند، بایستی پژوهش‌های علمی را تشویق نموده و با یکدیگر در مواقع و موارد مقتضی با سازمان‌های بین‌المللی تخصصی «همکاری» نمایند.

گرچه اصل همکاری از ابتدا به صورت یک اصل مطرح نبوده، ولی در حال حاضر دولت‌ها بر اساس منشور سازمان ملل متحد ملزم به همکاری با یکدیگر هستند. بنابراین، اصل مذکور، اصلی الزام‌آور بوده و از اصول لاینفک منشور سازمان ملل متحد محسوب می‌شود. سازمان ملل متحد با تأکید بر اصل همکاری‌های بین‌المللی سعی دارد، با مطالعه و بررسی همه‌جانبه مسائل اساسی همچون حفظ صلح و امنیت بین‌المللی، مبارزه با تروریسم و ... راهکارهایی قابل اعمال در این حوزه‌ها ارائه دهد. علاوه بر آن، قطعنامه‌های متعدد مجمع عمومی سازمان ملل متحد، از جمله قطعنامه ۱۰۴۳ با عنوان «همکاری بین‌المللی فرهنگی و علمی»^۱، قطعنامه ۱۰۲۷ با عنوان «توسعه همکاری بین‌المللی اقتصادی و ...»^۲، قطعنامه ۶۶/۲۲۷ با عنوان «همکاری بین‌المللی در رابطه با کمک‌های بشردوستانه در زمینه بلایای طبیعی»^۳، قطعنامه ۶۶/۲۲۶ با عنوان «...توافق و همکاری در

1. A/RES/1043(XI). «International Cultural and Scientific Cooperation»

2. A/RES/1027(XI).

«Development of International Economic Cooperation and the Expansion of International Trade»

3. A/RES/66/227.

«International Cooperation on Humanitarian Assistance in the Field of Natural Disasters, from Relief to Development»

راستای برقراری صلح^۱، قطعنامه ۶۶/۱۵۷ با عنوان «تقویت اقدامات سازمان ملل در زمینه حقوق بشر با ترویج همکاری بین‌المللی»^۲ و ... همگی ناظر بر تشویق و ترغیب دولتها به همکاری بین‌المللی می‌باشد و جایگاه اصل همکاری در حقوق بین‌الملل عمومی را نمایان می‌سازند.

مبحث دوم: اصل همکاری در حقوق بین‌الملل محیط زیست

با توجه به اینکه منابع حقوق بین‌الملل محیط زیست، مبتنی بر منابع الزام‌آور و غیرالزام‌آور می‌باشد، از این‌رو، در این مبحث، اصل همکاری را در منابع الزام‌آور و منابع غیرالزام‌آور مورد تحلیل و بررسی قرار خواهیم داد.

بند اول: اصل همکاری در حقوق سخت (Hard Law)

وفق ماده ۳۸ اساسنامه دیوان بین‌المللی دادگستری^۳، معاهدات، عرف و اصول کلی حقوقی از منابع اصلی حقوق بین‌الملل می‌باشند.

الف - معاهدات و پروتکل‌های موجود در این زمینه

اولین منبع حقوق بین‌الملل محیط زیست، «معاهدات بین‌المللی» می‌باشد. ماده ۲ (ردیف الف بند ۱) کنوانسیون وین ۱۹۶۹ در خصوص حقوق معاهدات، «معاهده» را این‌گونه تعریف می‌کند: «یک توافق بین‌المللی منعقد شده میان دولت‌هاست که به صورت کتبی تنظیم شده و مشمول حقوق بین‌الملل باشد، صرف‌نظر از عنوان خاص آن و اعم از اینکه در سندی واحد یا چند سند مرتبط به هم باشد»^۴. معاهدات بین‌المللی، در صدد تدوین مشخص و معین حقوق و تکالیف متقابل دولتها در زمینه‌های مختلف می‌باشند (پورهاشمی، ۱۳۸۵، ص ۱۶۲). از این‌رو، معاهدات بین‌المللی، «همکاری بین‌المللی دولتها» در زمینه حفاظت محیط زیست را به عنوان

1. A/RES/66/226.

«Promotion of Interreligious and Intercultural Dialogue, Understanding and Cooperation for Peace»

2. A/RES/66/157.

«Strengthening United Nations Action in the Field of Human Rights through the Promotion of International Cooperation and ... »

3. International Court Of Justice Statute.

4. Vienna Convention on the Law of Treaties, done at Vienna on 23 may 1969, Entered into Force on 27 January 1980, united nations, treaty series, vol.1155, P.331.

Untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/conventions/1_1_1969.pdf.

یکی از الزامات و تکالیف بین‌المللی دولت‌ها به رسمیت شناخته‌اند که در این جا به چند نمونه از این معاهدات اشاره می‌کنیم:

۱. معاهدات بین‌المللی در سطح جهانی

بند اول ماده ۲ کنوانسیون حفاظت از گونه‌های مهاجر وحشی^۱ ۱۹۷۹ چنین اشعار می‌دارد که: «طرف‌های متعاقد بایستی اقدامات لازم و مقتضی را جهت حفاظت از این قبیل گونه‌ها و زیستگاه‌های آنان، به صورت انفرادی و یا با همکاری دیگران ترتیب دهند». در بند ۲ همان ماده چنین آمده است که: «اعضاء بایستی تحقیقات مربوط به گونه‌های مهاجر را ارتقاء داده، در آن همکاری نموده و از آن حمایت نمایند»^۲. همچنین در ماده ۱۹۷ کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها^۳ تصریح شده است که: «دولت‌ها به منظور حمایت و حفاظت از محیط زیست دریایی بر یک مبنای جهانی و عندالافتضا منطقه‌ای، به طور مستقیم یا از طریق سازمان‌های صلاحیت‌دار بین‌المللی، برای وضع و تهیه قواعد، معیارها و روش‌ها و رویه‌های توصیه شده بین‌المللی منطبق بر این کنوانسیون، با در نظر گرفتن ویژگی‌های منطقه، همکاری خواهند نمود»^۴. علاوه بر آن، در کنوانسیون وین برای حفاظت از لایه ازن^۵ ۱۹۸۷ در ماده ۲ تحت عنوان مقررات عمومی چنین بیان می‌دارد که: «همکاری میان اعضا می‌بایست از طریق مشاهدات، پژوهش و مبادله اطلاعات به طور منظم جهت فهم بهتر و ارزیابی اثرات فعالیت‌های انسان بر لایه ازن و اثرات تغییرات لایه ازن بر سلامت انسان و محیط زیست، اتخاذ تدابیر مناسب و همکاری در هماهنگ‌سازی خط‌مشی‌های شایسته جهت کنترل فعالیت‌های انسانی که یقیناً یا احتمالاً موجب اثرات سوء بر لایه ازن می‌باشند، همکاری در تدوین اقدامات و رویه‌ها به منظور تصویب پروتکل‌ها، همکاری با ارگان‌های ذیصلاح بین‌المللی جهت اجرای مؤثر این کنوانسیون باشد و...». از طرفی، ماده ۴ این کنوانسیون، همکاری در زمینه‌های حقوقی، علمی و فنی را نیز، مورد تأکید قرار داده است.^۶

1. Convention on Migratory Species(CMS).

2. www.cms.int/cmsconvention

3. United Nations Convention on law of the sea, 1982.

4. www.mfa.go.th/article190/pdf/080904133723_UNCLOS-English.pdf

5. Vienna Convention for Protection of Ozon Layer

6. www.unido.org/ozonconvention.

همچنین، ماده ۱۰ کنوانسیون بازل، در رابطه با کنترل نقل و انتقال برون‌مرزی مواد زاید خطرناک و دفع آنها^۱ ۱۹۸۹ نیز تصریح می‌کند که: «اعضای کنوانسیون باید به منظور بهبود و اداره صحیح زباله‌های مضر و سایر انواع زباله از لحاظ زیست‌محیطی با یکدیگر همکاری نمایند»^۲ و بند ۵ ماده ۴ کنوانسیون ۱۹۹۲ سازمان ملل متحد در مورد تغییرات اقلیم^۳ با این عبارات به اصل همکاری بین‌المللی پرداخته است: «کشورهای توسعه یافته بایستی تمامی اقدامات لازم را به منظور ترغیب، تسهیل و تأمین اعتبار، انتقال یا دسترسی به آگاهی‌ها و فن‌آوری کامل و معقول زیست‌محیطی به سایر اعضا، بویژه کشورهای در حال توسعه، جهت ارتقای توان آنها انجام دهند. آنها همچنین باید از توسعه و ارتقای فناوری‌ها و قابلیت‌های کشورهای در حال توسعه حمایت نمایند». این ماده، همکاری از طریق تبادل اطلاعات علمی و فن‌آوری را مدنظر قرار می‌دهد.^۴ علاوه بر آن، طبق ماده ۵ کنوانسیون ۱۹۹۲ تنوع زیستی^۵: «هر یک از کشورهای عضو بایستی برای حفظ و استفاده پایدار از تنوع زیستی همکاری نمایند». ماده ۱۸ این کنوانسیون به همکاری‌های فنی و علمی میان اعضا اشاره دارد. همچنین مطابق ماده ۲۰ کنوانسیون مزبور: «کشورهای توسعه یافته باید منابع مالی جدید و اضافی را فراهم نمایند تا کشورهای در حال توسعه بتوانند تمامی فرآیندهای افزون بر موارد مورد توافق را، در ارتباط با انجام اقدامات لازم، مطابق با تعهدات این کنوانسیون تأمین نمایند». این ماده، همکاری در ارتباط با کمک‌های مالی را مطرح می‌نماید.^۶

از سوی دیگر، کنوانسیون بین‌المللی همکاری و مقابله در برابر آلودگی نفتی ۱۹۹۰ لندن^۷، در ماده ۷، همکاری بین‌المللی جهت مقابله با آلودگی، در ماده ۹ همکاری فنی و در ماده ۱۰ ترغیب همکاری‌های دوجانبه و چندجانبه در زمینه آلودگی و مقابله با آن را تصریح می‌کند.^۸ در نهایت، در ماده ۴ کنوانسیون سازمان ملل متحد برای بیابان‌زدایی^۹ ۱۹۹۴، در رابطه با کشورهایی که به

1. Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous wastes and their Disposal.
2. www.basel.int/baselconvention
3. United Nation Framework Convention on Climate Change (UNFCCC).
4. www.unfccc.int/climatechange/html
5. Convention on Biological Diversity (CBD)
6. www.biodiv.org/biodiversity?...convention/html
7. International Convention on Oil Pollution Preparedness, Response and Cooperation, 1990
8. www.likumi.lv/doc.php?id=8701&from=off
9. United Nations Convention to Combat Desertification (PACD).

طور جدی با خشکسالی و یا بیابان‌زایی مواجه هستند، تحت عنوان تعهدات عمومی، تصریح شده است که «اعضا بایستی همکاری بین کشورهای مبتلا به در زمینه‌های حفاظت از محیط زیست و حفاظت از منابع آب و خاک را توسعه دهند و نیز همکاری‌های زیرمنطقه‌ای، منطقه‌ای و بین‌المللی را تقویت نمایند». در ماده ۱۱ همان کنوانسیون، تحت عنوان همکاری بین‌المللی اشعار می‌دارد که: «طرفهای متعاقد بایستی با جامعه بین‌المللی، همکاری نمایند تا از اعتلای یک محیط زیست بین‌المللی جهت اجرای مفاد این کنوانسیون اطمینان یابند. این همکاری باید زمینه انتقال فن‌آوری و همچنین تحقیقات و توسعه علمی، جمع‌آوری و توزیع اطلاعات و منابع مالی را نیز تحت پوشش قرار دهد». این کنوانسیون همکاری‌های فنی و علمی را نیز در مواد ۱۶ و ۱۷ مورد توجه قرار می‌دهد.^۱ از این‌رو، معاهدات فوق‌الاشاره، «اصل همکاری بین‌المللی» را به عنوان یک الزام و تکلیف برای دولت‌ها در جهت حفاظت محیط زیست مقرر نموده است.

۲ - معاهدات بین‌المللی در سطح منطقه‌ای

با توجه به اینکه دولت‌ها در وسعت منطقه‌ای، منافع مشترکی برای «همکاری» دارند و رعایت اصل «همکاری» برای حفاظت محیط زیست منطقه‌ای دولت‌ها، حائز اهمیت است، در بسیاری از اسناد منطقه‌ای این اصل مورد توجه قرار گرفته است، از جمله کنوانسیون حفاظت از دریای مدیترانه در برابر آلودگی، بارسلون، ۱۹۷۶ که در مواد ۴، ۹، ۱۰، ۱۱ و ۲۱ به همکاری میان اعضا برای حفاظت از محیط زیست دریای مدیترانه اشاره دارد.^۲ همچنین، پروتکل مربوط به همکاری برای مبارزه با آلودگی دریای مدیترانه توسط نفت و سایر مواد مضر در وضعیت‌های اضطراری، بارسلون، ۱۹۷۶، در مواد ۱، ۳، ۴ و ۵ آن، اصل همکاری را مدنظر قرار داده است.^۳ در کنوانسیون همکاری، حفاظت و توسعه محیط زیست دریایی و سواحل در منطقه آفریقای

1. www.unccd.int/desertification_combat_convention/html

2. Convention for the Protection of the Mediterranean Sea Against Pollution, (Barcelona Convention); Adopted on 16 February 1976, in force 12 February 1978; revised in Barcelona, Spain, 9-10 June 1995 as the Convention for the Protection of the Marine Environment and the Coastal Region of the Mediterranean (not yet in force). www.unep.ch/regionalseas/regions/med/t_barcel.html.

3. The Protocol Concerning Cooperation in Combating Pollution of the Mediterranean Sea by Oil and other Harmful Substances in Cases of Emergency (Emergency Protocol); Adopted in Barcelona, Spain, on 16 February 1976, in force 12 February 1978. www.denizcilik.gov.tr/mevzuat/dosyam/Emergency%20Protocol.doc

غربی و مرکزی، نایروبی، ۱۹۸۱ نیز، مواد ۴، ۱۲، ۱۴، ۱۵، ۱۶ و ۲۳ مرتبط با اصل همکاری می‌باشند.^۱

علاوه بر آن، می‌توان موافقت‌نامه همکاری منطقه‌ای به منظور مبارزه با آلودگی جنوب شرقی اقیانوس آرام بوسیله هیدروکربن‌ها و سایر مواد مضر در موارد اضطراری، ۱۹۸۱^۲ و کنوانسیون همکاری چندجانبه شیلات آتلانتیک شمال غربی، پاریس، ۱۹۷۸^۳ که در مواد ۶ و ۱۷ بر همکاری میان اعضا تأکید می‌ورزند، را نام برد. نمونه دیگر در این زمینه، کنوانسیون منطقه‌ای کویت می‌باشد که با هدف همکاری در خصوص حفاظت از محیط زیست دریایی از آلودگی (راپمی)، در سال ۱۹۷۸^۴ ایجاد شد. همچنین، پروتکل مربوط به همکاری در مبارزه با آلودگی دریایی در موارد اضطراری در منطقه آفریقای شرقی، ۱۹۸۵، در مواد ۳ و ۹ به همکاری میان اطراف متعاهد، به منظور به کارگیری اقدامات مقتضی و جلوگیری از آلودگی دریایی در این منطقه می‌پردازد.^۵ از سوی دیگر، پروتکل همکاری برای مبارزه با موارد اضطراری آلودگی در منطقه اقیانوس آرام جنوبی، ۱۹۸۶، در مواد ۹ و ۱۰ بر این مسئله تأکید می‌ورزد که هرگونه اقدامی که باعث توسعه همکاری میان اعضا بر طبق این پروتکل می‌شود، بایستی توسعه داده شود.^۶ همچنین، پروتکل همکاری برای مبارزه با آلودگی محیط زیست دریایی دریای سیاه

1. Convention for Cooperation in the Protection and Development of the Marine and Coastal Environment of the West and Central African Region (Abidjan Convention); adopted 1981, in force 1984.

www.unep.org/AbidjanConvention/The_Convention/index.asp

2. Agreement on Regional Cooperation in Combating Pollution of the South-East Pacific by Hydrocarbons or Other Harmful Substances in Case of Emergency; adopted 1981.

www.unep.ch/regionalseas/legal/conlist.html

3. Convention on Future Multilateral Cooperation in the Northwest Atlantic Fisheries (NAFO).

www.nafo.int/about/overview/.../convention/con-index.html

4. Kuwait regional Convention for Cooperation on the Protection of the Marine Environment from Pollution.

[www.ropme.com/regional organization for protection of marine environment of Persian gulf and sea of Omman.](http://www.ropme.com/regional_organization_for_protection_of_marine_environment_of_persian_gulf_and_sea_of_omman)

5. The Protocol Concerning Cooperation in Combating Marine Pollution in Cases of Emergency in the Eastern African Region; Adopted 1985.

www.denizcilik.gov.tr/.../PROTOCOL%20CONCERNING%20CO.do...

6. Protocol Concerning Co-operation in Combating Pollution Emergencies in the South Pacific Region; adopted 1986, in force 1990.

www.unep.ch/regionalseas/main/hconlist.html

توسط نفت و سایر مواد مضر در مواقع اضطراری نیز، ۱۹۹۲^۱ نیز، با هدف همکاری به منظور مقابله با آلودگی در دریای سیاه منعقد شد.

کنوانسیون مربوط به همکاری در حفاظت و توسعه پایدار محیط زیست دریایی و ساحلی شمال شرقی اقیانوس آرام ۲۰۰۲، مواردی همچون استقرار همکاری منطقه‌ای، همکاری با سازمان‌های بین‌المللی، تشویق دولت‌ها به همکاری، همکاری در موارد اضطراری، همکاری در ارزیابی زیست محیطی و همکاری برای دست یابی به یک مدیریت زیست محیطی و ... را اشعار می‌دارد^۲. از طرف دیگر، کنوانسیون اروپایی چارچوب همکاری فرامرزی بین جوامع یا مقامات سرزمینی، مادرید، ۱۹۸۰ در مواد ۱، ۲ و ۳ آن، استقرار همکاری میان اعضا را مدنظر قرار می‌دهد^۳. نمونه‌های دیگر، کنوانسیون مربوط به همکاری برای حمایت و استفاده پایدار از رودخانه دانوب، ۱۹۹۴ و موافقت‌نامه همکاری برای توسعه پایدار حوزه رودخانه مکونگ، چیانگ رای، ۱۹۹۵^۴ می‌باشند که هر دو بر همکاری میان اعضا برای مدیریت منابع آبی و اتخاذ اقدامات و فعالیت‌های مشترک تأکید دارند^۵. کنوانسیون چارچوب حفاظت از محیط زیست دریایی دریای خزر^۶ ۲۰۰۳ در ماده ۶ تحت عنوان «تعهد به همکاری» و در ماده ۱۸ تحت عنوان «همکاری میان طرف‌های متعاقد» کشورهای حاشیه خزر را به همکاری به صورت دوجانبه یا چندجانبه دعوت می‌کند و یا به عبارتی ملزم می‌کند. علاوه بر مواد مذکور، در ۱۸ ماده دیگر،

---

1. Protocols on Cooperation in Combating Pollution of the Black Sea Marine Environment by Oil and other Harmful Substances in Emergency Situations; adopted 1992, in force 1994.

www.blacksea-commission.org/_convention-protocols.asp

2. The Convention for Cooperation in the Protection and Sustainable Development of the Marine and Coastal Environment of the Northeast Pacific; adopted 2002.

marine-litter.gpa.unep.org/framework/region-19.html

3. European Outline Convention on Transfrontier Cooperation between Territorial Communities or Authorities, Madrid, 21.V.1980.

conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/html/106.html

4. Agreement On The Cooperation For The Sustainable Development Of The Mekong River Basin, 5apr1995.

www.mrcmekong.org/assets/Publications/.../agreement-Apr95.pdf

5. Convention on Cooperation for the Protection and Sustainable Use of the Danube River (1994), Entered into force on Oct. 22, 1998.

www.icpdr.org/icpdr-pages/drpc.html

6. Framework Convention for the Protection of Marine Environment of the Caspian Sea.

واژه همکاری میان کشورهای حاشیه خزر با هم و سایر مراجع، به کار برده شده است که نشانگر اهمیت همکاری در خصوص حفاظت از محیط زیست دریای خزر می‌باشد.^۱ در نهایت، معاهده همکاری آمازون^۲ ۱۹۷۸ در مواد ۹، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۸ و ۲۰ به همکاری میان اطراف معاهده، به منظور هماهنگ‌سازی توسعه حوزه رودخانه آمازون و حفاظت از محیط زیست این منطقه، از طریق استفاده و بهره‌برداری منطقی و معقولانه از منابع آن، اشاره دارد.^۳ بنابراین، ملاحظه می‌شود که دولت‌ها برای حفاظت محیط زیست منطقه‌ای خود، دارای انگیزه‌های مضاعفی می‌باشند و این قبیل اسناد در خصوص همکاری‌های منطقه‌ای در حقوق بین‌الملل محیط زیست، نشانگر اهمیت این اصل، در این رشته حقوقی است.

ب - حقوق بین‌الملل عرفی

دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه تریل اسملتر^۴ ۱۹۴۱، در خصوص آلودگی فرامرزی اینگونه استدلال می‌کند که اطراف اختلاف، بایستی با یکدیگر همکاری نمایند تا مسائل مربوط به خسارت ناشی از آلودگی هوای ناشی از کارخانه تریل اسملتر را به طور مشترک، مورد حل و فصل قرار دهند. از سوی دیگر، دولت‌ها در کنفرانس ملل متحد در رابطه با انسان و محیط زیست در سال ۱۹۷۲ در شهر استکهلم طی اعلامیه‌ای «داشتن محیط زیست سالم و قابل زندگی با توجه به شئون رفاه انسانها» را یک حق شناخته‌اند و به همین لحاظ حق دسترسی به محیط زیست سالم، یک حق بنیادین محسوب می‌گردد. اصل ۲۴ اعلامیه، وجود روحیه همکاری میان اعضا را، در راستای رسیدگی به موضوعات بین‌المللی از جمله حفاظت محیط زیست، ضروری می‌داند. در واقع، حفاظت محیط زیست، می‌تواند موجب حق و تکلیف برای اعضای جامعه بین‌المللی باشد. در اجرای این حق و تکلیف، اصول و قواعدی قابلیت اجرایی بین‌المللی خواهد یافت و به دلیل اینکه همه دولت‌ها بدون استثناء در آن سهیم خواهند بود، به صورت حقوق بین‌الملل عرفی نمایان می‌گردد. بسیاری از قواعد عرفی حقوق بین‌الملل محیط زیست در رویه دولت‌ها شکل می‌گیرد و اصل همکاری نیز، از جمله قواعدی است که ریشه در حقوق بین‌الملل عرفی دارد.

1. <http://iran-newspaper.com/1386/860419/html/pdf.html>

2. Amazon Cooperation treaty.

3. www.otca.org.br/en/institucional/index.php?id=29

4. Trail smelter.

5. untreaty.un.org/cod/riaa/cases/vol_III/1905-1982.pdf.

بر این اساس، اصل «همکاری»، اصلی است که تمامی دولت‌ها اعم از این که عضو کنوانسیون‌های زیست محیطی باشند یا خیر، ملزم به رعایت آن هستند.

پ- آراء و رویه‌های قضایی بین‌المللی

اصل همکاری، در آراء و رویه‌های قضایی بین‌المللی دیگر نیز مورد استناد قرار گرفته است. بر همین اساس، دیوان بین‌المللی دادگستری^۱ در خصوص اختلاف میان دولت‌های مجارستان - اسلواکی در قضیه گابسیکو و - ناگیماروس ۱۹۹۷ تصدیق می‌کند که دولت اسلواکی به علت «عدم همکاری بر اساس حسن نیت» تعهدات خود، تحت عنوان حقوق بین‌الملل را نقض کرده است.^۲ همچنین، دیوان در خصوص اختلاف دولت آرژانتین با اروگوئه، در خصوص صدور و اعطای مجوز به یک کارخانه در کنار رودخانه اروگوئه و نگرانی از خطرات احتمالی ناشی از آن، موجب شد تا آرژانتین در ۴ می ۲۰۰۶ دعوی را علیه اروگوئه در دیوان بین‌المللی دادگستری، طرح نماید. آرژانتین در دادخواست خود، مدعی گردید که اروگوئه تعهدات قراردادی خود را در خصوص رودخانه اروگوئه نقض کرده است. دیوان در رأی خود به اصول مختلفی از حقوق بین‌الملل محیط زیست اشاره نمود. در ابتدا، دیوان اصل «بار اثبات دعوا بر دوش مدعی است» را در حوزه حقوق بین‌الملل محیط زیست مطرح می‌سازد و آرژانتین را موظف به ارائه اسنادی مبنی بر نقض اساسنامه رودخانه می‌کند. سپس، دیوان به ماهیت کمیسیون اداره رودخانه اروگوئه^۳ می‌پردازد و آن را برای تحقق تعهد به همکاری مذکور در ماده ۱ اساسنامه، لازم و ضروری می‌داند. از سوی دیگر، دیوان تعهد به اطلاع‌رسانی به کمیسیون را از اسباب همکاری میان اطراف معاهده می‌داند.^۴ همچنین، در قضیه ماکس^۵ (ایرلند علیه انگلیس)، رأی دیوان بین‌المللی حقوق دریاها در سوم دسامبر ۲۰۰۱ نشان داد، که تعهد به همکاری قانوناً می‌تواند قابل اجرا باشد. ایرلند با استناد به ماده

1. International Court of Justice (ICJ).

2. Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgment, I. C. J. Reports 1997, p. 7. www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&code...

3. The River Uruguay Executive Commission (CARU).

4. ICJ Rep., Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay) Summary of the Judgment of 20 April 2010.

www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=2

5. Mox plant Case (Ire. v. U.K.).

۱۲۳ کنوانسیون حقوق دریاها به این مطلب اشاره کرد که دولت‌ها در زمینه اعمال حقوق و اجرای تعهدات و تکالیفشان می‌توانند با یکدیگر همکاری نمایند. دیوان در این قضیه این‌گونه نتیجه‌گیری کرد که کنوانسیون حقوق دریاها و حقوق بین‌الملل عمومی به منظور جلوگیری از آلودگی دریاها از طریق اتخاذ اقدامات موقتی، موظف به همکاری با یکدیگر می‌باشند (Kiss, Shelton, 2007, p.13).

بند دوم: اصل همکاری در حقوق نرم (Soft Law)

گرچه حقوق نرم الزام‌آور نیستند، ولی این منابع توانسته‌اند تا حد زیادی بر توسعه و گسترش حقوق بین‌الملل محیط زیست تأثیر داشته باشند، از این رو به برخی از اسناد غیر الزام‌آور حقوق بین‌الملل محیط زیست اشاره خواهیم کرد:

الف) اصل همکاری در اعلامیه‌های بین‌المللی

اصل همکاری در چندین سند بین‌المللی در رابطه با محیط زیست مورد تأکید قرار گرفته است، از آن جمله اصل ۲۴ اعلامیه استکهلم^۱ ۱۹۷۲، چنین اشعار می‌دارد که: «تمامی کشورها اعم از کوچک و بزرگ باید موضوعات بین‌المللی راجع به حفاظت و بهبود محیط زیست را، با روحیه همکاری و بر پایه مساوات، رسیدگی کنند. همکاری از طریق قراردادهای دوجانبه، چندجانبه یا دیگر طرق مقتضی در جهت کنترل، جلوگیری، کاهش و یا از بین بردن مؤثر اثرات زیانبار زیست محیطی ناشی از فعالیتهای انجام شده در همه زمین‌ها، با صرف توجه کافی نسبت به حق حاکمیت و منافع همه دولت‌ها ضروری است». این اصل با همان مضمون، مجدداً در منشور جهانی طبیعت^۲ در سال ۱۹۸۲ مورد تأیید قرار گرفت. طبق این منشور، دولت‌ها باید در نگهداری از طبیعت، ضمن فعالیتهای مشترک و دیگر عملیات مناسب با یکدیگر همکاری نمایند. این همکاری شامل تبادل اطلاعات و مشاوره نیز خواهد بود. از سوی دیگر، به موجب این منشور دولتها بایستی برای محصولات و فرآیندهای صنعتی‌ای که ممکن است آثار زیانباری

1. Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm declaration), 1972.

www.unep.org/documents/default.asp?documentid=97&articleid...

2. World Charter for Nature Adopted by UN General Assembly, 1982.

www.un.org/documents/ga/res/37/a37r007.htm

بر روی محیط زیست داشته باشند، استانداردهایی را تصویب و نیز روشهای همکاری مؤثری را فراهم نمایند. با تأکید بر نقش ویژه بین کشورهای صنعتی و کشورهای در حال توسعه، اصل ۷ اعلامیه ریو ۱۹۹۲ راجع به محیط زیست و توسعه^۱ اشعار می‌دارد که: «کشورها باید با روحیه و بینش مشارکت جهانی با یکدیگر همکاری داشته باشند، تا هیچگونه آسیب و آلودگی زیست محیطی حاصل نشود و وحدت زیست محیطی کره زمین مورد حمایت قرار گیرد». همکاری در جهت حفاظت محیط زیست در این اصل بر این مفهوم تکیه دارد که همه کشورها مسئولیت مشترک دارند، اما مسئولیت هر یک از آنها در قبال این امر متفاوت است که در واقع، اشاره مستقیمی به مفهوم مسئولیت مشترک اما متفاوت دولتها دارد. اصل ۳۵ بیانیه ژوهانسبورگ (بیانیه اجلاس جهانی توسعه پایدار)^۲ ۲۰۰۲ نیز بر این موضوع تأکید دارد که: «ما متعهد به همکاری با یکدیگر هستیم تا با اتحادی برخاسته از تصمیمی مشترک برای نجات سیاره خود، توسعه انسانی را ارتقاء بخشیده و به صلح و سعادت جهانی دست یابیم». بنابراین، با اینکه اسناد غیرالزام آور به تنهایی فاقد ضمانت اجراء در حقوق بین‌الملل محیط زیست می‌باشند، ولی توانسته‌اند تا حد زیادی به توسعه حقوق بین‌الملل محیط زیست کمک نمایند.

ب) اصل همکاری در قطعنامه‌های مجمع عمومی سازمان ملل متحد

قطعنامه‌های متعددی از سوی مجمع عمومی سازمان ملل متحد درباره الزام دولت‌ها به همکاری بین‌المللی در زمینه محیط زیست وجود دارند که به طور خلاصه به چند مورد از آنها اشاره خواهیم کرد:

قطعنامه شماره ۲۹۹۵ (۱۹۷۲) با عنوان «همکاری میان دولت‌ها در زمینه محیط زیست»^۳ اشعار می‌دارد که با در نظر گرفتن اصل ۲۰ اعلامیه استکهلم، دولت‌ها در اعمال حاکمیت خود بر منابع طبیعی‌شان بایستی از همکاری‌های دو و چندچانه مؤثر و یا از طریق تشکیلات و سازمان‌های منطقه‌ای در راستای حفظ و توسعه محیط زیست بهره جویند. دولت‌ها در اکتشاف،

1. United Nations Conference on Environment and Development (UNCED), (Rio Declaration), 1992.

www.unep.org/documents/default.asp?documentid=78&articleid...

2. Earth Charter presented for consideration at 2002 General Assembly, World Summit on Sustainable Development (WSSD), (Johannesburg, South Africa).

www.earthcharterinaction.org/.../2002%2011%20WSSD%20Report...

3. «Cooperation between States in the Field of the Environment».

بهره‌برداری و توسعه منابع طبیعی‌شان نباید اثرات جدی و مخربی در مناطق خارج از قلمرو سرزمینی‌شان به بار آورند.^۱

قطعنامه شماره ۲۹۹۷ (۱۹۷۲) با عنوان «اتخاذ ترتیبات مالی و ترویجی در راستای همکاری بین‌المللی زیست محیطی»^۲ بیان می‌دارد که برنامه‌های همکاری بین‌المللی در زمینه محیط زیست بایستی با در نظر گرفتن حق حاکمیت دولت‌ها و مطابق با منشور سازمان ملل متحد و اصول حقوق بین‌الملل، صورت گیرد. در این قطعنامه، استقرار شورای حکام، دبیرخانه و صندوق محیط زیست برنامه محیط زیست سازمان ملل متحد^۳، پیش‌بینی شده است که این قطعنامه، یکی از وظایف و مسئولیت‌های شورای حکام را، ترویج همکاری بین‌المللی در زمینه محیط زیست می‌داند.^۴

قطعنامه شماره ۳۱۲۹ (۱۹۷۳) با عنوان «همکاری زیست محیطی در ارتباط با منابع طبیعی مشترک میان دو یا چند کشور»^۵ تصریح می‌کند که اطمینان از همکاری مؤثر بین کشورها از طریق استقرار معیارهای بین‌المللی مناسب برای حفاظت و برقراری تعادل در بهره‌برداری از منابع طبیعی مشترک بین دو یا چند کشور لازم و ضروری است. همکاری بین‌المللی چنین کشورهایی باید بر اساس یک سیستم اطلاع‌رسانی و مذاکرات قبلی در چارچوب روابط معمولی میان آنها باشد و دولت‌ها در چارچوب روابط متقابل خود بایستی مقررات قطعنامه حاضر را در نظر بگیرند.^۶

قطعنامه شماره ۳۱/۱۱۲ (۱۹۷۶) با عنوان «اتخاذ ترتیبات نهادی در راستای همکاری بین‌المللی زیست محیطی»^۷ اذعان می‌دارد که سازمان ملل متحد بایستی در چارچوب ترتیبات نهادی واضح و معین، با تأکید بر نقش همکاری و هماهنگی در زمینه محیط زیست، صلاحیت برقراری عناصری همچون قبول مسئولیت در موضوعات زیست محیطی با ماهیتی جهانی، تعیین رهنمودهایی در موضوعات بین‌المللی زیست محیطی، ارائه و پیشنهاد راهکارها و امکاناتی مناسب به منظور انعقاد معاهده در

1. A/RES/2995(XXVII)

2. Institutional and Financial Arrangement for International Environmental Cooperation.

3. United nations Environmental Programme (UNEP).

4. A/RES/2997(XXVII)

5. Cooperation in the Field of the Environment Concerning Natural Resources Shared by two or more States.

6. A/RES/3129(XXVIII)

7. Institutional Arrangement for International Environmental Cooperation.

زمینه محیط زیست در وسعتی جهانی و یا منطقه‌ای و ... را دارا باشد^۱. قطعنامه‌های دیگری نیز در سالهای ۱۹۷۸، ۱۹۷۹، ۱۹۸۰، ۱۹۸۱، ۱۹۸۲، ۱۹۸۳، ۱۹۸۵، ۱۹۸۷ و ۱۹۸۹ که همگی در خصوص همکاری زیست محیطی می‌باشند. همچنین چندین قطعنامه در مورد همکاری بین‌المللی در جهت استفاده صلح‌آمیز از فضای ماوراء جو وجود دارد^۲. علاوه بر موارد یاد شده، اصل همکاری بین‌المللی با اصول دیگری از قبیل اصل همکاری در شرایط اضطراری و اصل اطلاع‌رسانی در فعالیت‌های دارای اثرات احتمالی فرامرزی مرتبط است و الزامات و تعهدات عمومی دولت‌ها در خصوص همکاری بین‌المللی شامل اصول فوق نیز می‌گردد.

با توجه به موارد فوق، منابع الزام‌آور و غیرالزام‌آور زیست‌محیطی، سعی در رشد و توسعه همکاری بین‌المللی در میان دولت‌ها دارند، چراکه هدف نهایی اصل همکاری در حقوق بین‌الملل محیط زیست، حفاظت یا کاهش هرگونه تخریب و آلودگی زیست‌محیطی است که بایستی به هر طریق ممکن اقدام گردد. بنابراین، با این که مصادیق الزام همکاری بین‌المللی در اسناد الزام‌آور و غیرالزام‌آور فوق، ذکر گردید، ولی به نظر می‌رسد مبنای حقوقی اصل همکاری بین‌المللی، عرفی است و ذکر مصادیق آن در حقوق بین‌الملل محیط زیست، ناظر بر شیوه‌ها و روش‌های اجرای اصل همکاری بین‌المللی است.

مبحث سوم: اجرای اصل همکاری در سطوح منطقه‌ای و جهانی

ماهیت تغییرات جهانی امروز، مستلزم همکاری‌های دو یا چندجانبه در دست یافتن به اهدافی است که از توانایی یک دولت یا گروه کوچکی از دولت‌ها خارج است. البته واقعیت دیگری نیز در پیش‌روی داریم و آن، گستردگی، پیچیدگی و تنوع جغرافیایی، اقتصادی و حتی فرهنگی مسائل زیست‌محیطی و در نظر داشتن مسائل توسعه اقتصادی، صنعتی و فاصله فزاینده میان کشورهای شمال و جنوب است. به طوری که عده‌ای براین باورند که، تا زمانی که فاصله میان کشورهای شمال و جنوب در حال افزایش است هر دو گروه به دلایل متفاوت به تخریب محیط زیست زمین ادامه خواهند داد. در چنین شرایطی و با در نظر گرفتن این نکته مهم که چون در امر ترمیم و بهبود وضعیت زیست‌محیطی کره زمین، مجالی برای مسامحه وجود ندارد،

1. A/RES/31/112

2. International Cooperation in the Peaceful user of outer Space.

www.un.org/documents/resga.html.

می‌توان گفت همکاری، از درجه اول اهمیت برخوردار است^۱. در این راستا می‌توان از همکاری‌های بین‌المللی که تا به حال در سطح منطقه‌ای و جهانی صورت گرفته است، سود جست.

بند اول: اجرای اصل همکاری در سطح جهانی

در این قسمت، اجرای اصل همکاری در برنامه محیط زیست سازمان ملل متحد و پروتکل کیوتو بررسی می‌شود.

الف - اصل همکاری در برنامه محیط زیست سازمان ملل متحد (UNEP)^۲

این برنامه از ارکان فرعی مجمع عمومی سازمان ملل متحد می‌باشد که به دنبال کنفرانس استکهلم ۱۹۷۲ و طی قطعنامه شماره ۲۹۹۷ در ۱۵ دسامبر ۱۹۷۲ شکل گرفت^۳. برنامه محیط زیست سازمان ملل متحد، دارای سه رکن شورای حکام، دبیرخانه و صندوق محیط زیست می‌باشد. (مشهدی، ۱۳۸۹، ص ۶۱)

شورای حکام برنامه محیط زیست سازمان ملل، با تنظیم یادداشت‌های تفاهم با محتوای همکاری^۴ زیست محیطی میان خود و کشورها به دنبال گسترش همکاری‌ها در زمینه حفاظت از محیط زیست می‌باشد، از جمله امضای یادداشت تفاهم همکاری زیست محیطی میان آژانس محیط زیست اروپا^۵ و برنامه محیط زیست سازمان ملل در سال ۱۹۹۷ و نیز ایران و برنامه محیط زیست سازمان ملل در سال ۲۰۰۴. این یادداشت تفاهم در جیجو، جمهوری کره جنوبی، در ۳۰ مارس ۲۰۰۴ / ۱۱ فروردین ماه سال ۱۳۸۳ در دو نسخه، به زبان‌های فارسی و انگلیسی مورد توافق قرار گرفت. بر اساس این توافقنامه مقرر شد، همکاری‌های لازم در زمینه ارزیابی و پیش زیست محیطی، ظرفیت‌سازی و آگاهی‌های زیست محیطی، همکاری‌های منطقه‌ای و زیرمنطقه‌ای، پروژه‌های مربوط به صندوق تسهیلات زیست محیطی، ارزیابی زیست محیطی، همکاری منطقه‌ای حفاظت از محیط زیست دریای خزر و تهیه گزارش جامع وضعیت محیط زیست ایران صورت

1. www.caspianstudies.com/.../maleki-environment.ht...

2. United Nations Environmental Programme(UNEP).

3. A/RES/2997XXVII.

4. Memorandum of Understanding.

5. European Environment Agency.

گیرد. طرفین همچنین توافق کردند که یک کمیته عالی رتبه بازنگری به ریاست مشترک رییس سازمان حفاظت محیط زیست جمهوری اسلامی ایران و دبیر اجرایی برنامه محیط زیست سازمان ملل متحد به منظور بازنگری در اجرای یادداشت تفاهم مذکور، به طور سالیانه تشکیل شود و مرجع ملی (برنامه محیط زیست سازمان ملل متحد) در امور اجرایی، گزارش‌های پیشرفت سالیانه را در خصوص اجرای این یادداشت تفاهم تهیه خواهد نمود.^۱

ب - اصل همکاری در پروتکل کیوتو ۱۹۹۷

کنوانسیون سازمان ملل متحد در مورد تغییرات اقلیم در سال ۱۹۹۲ در ریودوژانیرو به هنگام برگزاری «اجلاس ملل متحد در خصوص محیط زیست و توسعه»^۲ معروف به «اجلاس سران زمین»^۳ برای امضا گشوده شد و هدف آن، جلوگیری از افزایش درجه حرارت کره زمین، از طریق کنترل انتشار گازهای گلخانه‌ای در سطحی که از تداخل خطرناک فعالیت‌های بشر با سیستم آب و هوایی جلوگیری نماید، بود.^۴ در اولین کنفرانس اعضا، محل دائمی دبیرخانه کنوانسیون، شهر بن در کشور آلمان تعیین گردید و در سومین^۵ COP نیز که در سال ۱۹۹۷ در شهر کیوتو کشور ژاپن برگزار گردیده بود پروتکل کیوتو به امضا رسید. این کنوانسیون دارای چند نهاد فرعی است که عبارتند از: ارگان فرعی برای مشاوره علمی و فن‌آوری^۶ که وظیفه آن جمع‌آوری اطلاعات علمی و فنی مربوط به موضوع معاهده و پیشنهاد سیاست‌های مورد نیاز به کنفرانس اعضا است. ارگان دیگر، ارگان فرعی برای امور اجرایی^۷ است که نحوه اجرای معاهده و تصمیمات کنفرانس اعضا را بررسی و ارزیابی می‌کند. گروه فرعی دیگر کارگروه‌های ویژه‌ای^۸ است که با تصمیم کنفرانس اعضا تشکیل گردید و وظیفه آن بررسی کفایت تعهدات معاهده می‌باشد. حاصل فعالیت این گروه فرعی، پروتکل کیوتو بود که در سال ۱۹۹۷ به امضا رسید. مطابق پروتکل کیوتو کشورهای ضمیمه یک این کنوانسیون (کشورهای سازمان همکاری

1. www.clipfile.org/marcia/archives/2004/03/iran_and_unep.php

2. United Nations Conference on Environment and Development (UNCED).

3. Earth Summit.

4. http://unfccc.int/cooperation_and_support/items/2830.php.

5. Conference of Parties.

6. Subsidiary body on Science and Technical Advice (SBSTA).

7. Subsidiary body for Implementation (SBI).

8. Ad-hoc Group on the Berlin Mandate (AGBM).

اقتصادی و توسعه به انضمام کشورهای اروپای مرکزی و شرقی) موافقت کردند که انتشار ۶ گاز گلخانه‌ای خود را حداقل و روی هم رفته ۵٪ نسبت به سال ۱۹۹۰ و در دوره ۲۰۰۸-۲۰۱۲ کاهش دهند.^۱ پروتکل کیوتو برای کاهش گازهای گلخانه‌ای، رویکردهای جدیدی بنیان نهاد؛ نظیر «تجارت انتشار»، «اجرای مشترک» که بین کشورهای توسعه یافته می‌تواند اجرا شود و «مکانیسم توسعه پاک» برای تشویق اجرای پروژه‌های مشترک کاهش انتشار، بین کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه می‌باشد. بدون شک دستیابی به این اهداف بدون همکاری میان کشورهای عضو امکان پذیر نخواهد بود. پروتکل کیوتو بالاخره بعد از ۷ سال چالش در بین کشورهای توسعه یافته در سال ۲۰۰۴ لازم‌الاجرا شد.^۲ ایران همانند کشورهای در حال توسعه مطابق مفاد معاهده تغییرات آب و هوا و پروتکل کیوتو، تعهدی برای کاهش گازهای گلخانه‌ای ندارد ولی می‌تواند در پروژه‌های مکانیسم توسعه پاک، همکاری و مشارکت نموده و یا به صورت داوطلبانه در خصوص برآورد ملی انتشار گازهای گلخانه‌ای خود اقدام کند.

۱ - فرآیند همکاری و پشتیبانی بین‌المللی

کشورهای بسیاری نسبت به آثار منفی تغییرات آب‌وهوایی آسیب‌پذیر هستند و فقدان منابع داخلی به منظور حمایت از پروژه‌ها و ایده‌هایی که مرتبط با جلوگیری از آفات و امراض کشاورزی یا تسهیل انتقال و حرکت به سمت انرژی‌های نو، کمک‌های مالی، فنی و ... می‌باشند، می‌تواند مشکلاتی را به همراه داشته باشد. همچنین کشورهایی که اقتصاد رو به رشد و در حال توسعه‌ای دارند یا کشورهایی که برای انطباق با مقررات کنوانسیون به کمک و توجه بیشتری نیاز دارند، همه و همه نیازمند همکاری نزدیک، فی‌ما بین کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته است^۳ (ماده ۴ کنوانسیون تغییرات اقلیم).

۲ - پیشرفت‌های اخیر در راستای اجرای اصل همکاری در پروتکل کیوتو

از جمله پیشرفت‌های اخیر در این زمینه، اقدام به همکاری‌های بلند مدت توسط کارگروه‌های ویژه ۴ می‌باشد که به موجب کنوانسیون تغییرات اقلیم به منظور اجرای کامل، مؤثر و پایدار

1. www.citepa.org

2. www.iisd.ca

3. http://unfccc.int/cooperation_and_support/items/2830.php.

4. Ad-hoc Working Group on Long- Term Cooperative Action.

کنوانسیون، گروه‌های کاری ویژه و متخصص با هدف اقدام به همکاری‌های بلندمدت تا سال ۲۰۱۲ و حتی بعد از آن برای دستیابی به یک توافق به منظور ارائه و تصویب در کنفرانس اعضا، ایجاد می‌شود.^۱ مورد بعدی، همکاری با سازمان‌های بین‌المللی است، همچون همکاری با سازمان‌هایی که دارای ساختاری علمی هستند، آژانس‌های سازمان ملل و سایر کنوانسیون‌ها، که این خود، یکی از راه‌های به اجرا در آمدن کنوانسیون است. همکاری با سازمان‌های بین‌المللی یک روند و پروسه مهم در کنوانسیون به شمار می‌رود. کنوانسیون به خودی خود طبق جلسات کنفرانس اعضا، به مسائلی همچون به کارگیری خدمات، همکاری‌ها، مبادله اطلاعات، سازمان‌های بین‌المللی و بین‌الدولی صلاحیت‌دار در این زمینه و سازمان‌های غیر دولتی می‌پردازد (ماده ۷ پروتکل کیوتو).

اجلاس کپنهاگ در سال ۲۰۱۱، گروه زیادی از دانشمندان، متخصصان، فعالان سیاسی، اقتصادی و اجتماعی را در کنار هیأت‌هایی از بیش از ۱۹۰ کشور گرد هم آورد، تا تصمیم مشترکی در زمینه مهار گرمایش زمین اتخاذ نمایند. این اجلاس قرار بود، وظیفه کشورهای جهان در زمینه کنترل انتشار گازهای گلخانه‌ای از سال ۲۰۱۲ به بعد را مشخص کند، یعنی وقتی که مدت اجرای پروتکل کیوتو به پایان می‌رسید. چراکه در اجرای پروتکل کیوتو بسیاری از تولیدکنندگان اصلی گازهای گلخانه‌ای نظیر آمریکا غایب بودند و برخی دیگر به بهانه‌های مختلف، مصوبات آن را اجرا نکردند. در نهایت این اجلاس منتهی به یک بیانیه‌ی سیاسی شد. اگر چه این بیانیه نشان از یک اراده جمعی برای حل مشکلات زیست محیطی بود، اما هیچ تعهد عینی برای حل مشکل در آن وجود نداشت.^۲ بنابراین، گرچه اجلاس کپنهاگ در سال ۲۰۱۱ هم نتوانست به چالش میان کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه پایان دهد و بدون هیچگونه نتیجه عملی و ملموس به پایان رسید، ولی همکاری بین‌المللی در اجرای پروتکل کیوتو یکی از الگوهای نسبتاً موفق در این زمینه است.

بند دوم: اجرای اصل همکاری در سطح منطقه‌ای

اجرای اصل همکاری در حوزه رودخانه آمازون و رودخانه راین، به عنوان نمونه‌های موفق همکاری منطقه‌ای در حقوق بین‌الملل محیط زیست، به شمار می‌آیند.

---

1. Ibid.

2. www.hamshahrionline.ir/news-97653.aspx.

الف - همکاری بین‌المللی در راستای حفاظت محیط زیست رودخانه آمازون (۱۹۷۸)

یکی از الگوهای مهم اجرای اصل همکاری در سطح منطقه‌ای، همکاری بین‌المللی دولت‌های ساحلی رودخانه آمازون می‌باشد که در ذیل به آن اشاره خواهیم کرد:

در سال ۱۹۷۸ موافقتنامه‌ای میان دولت‌های بولیوی، برزیل، کلمبیا، اکوادور، گویان، پرو، سورینام و ونزوئلا منعقد گردید که به معاهده آمازون^۱ موسوم گردید. هدف این معاهده، هماهنگ‌سازی توسعه حوزه رودخانه آمازون و حفاظت محیط زیست از طریق استفاده منطقی و معقولانه از منابع آن بود. اطراف این معاهده به منظور ایجاد همکاری مستمر و مداوم در زمینه تحقیقات علمی و تکنولوژیکی با هدف ایجاد شرایطی مناسب به منظور تسریع توسعه اقتصادی و اجتماعی منطقه آمازون با یکدیگر توافق نمودند (ماده ۹ کنوانسیون آمازون). این توافق در راستای دستیابی به اهدافی همچون هماهنگ‌سازی اطراف معاهده با برنامه‌های توسعه‌ای و تحقیقاتی منطقه آمازون، ایجاد و تأسیس مؤسسات تحقیقاتی یا مراکزی برای توسعه و تولیدات محصولات آزمایشی و ایجاد سازمانی به منظور برگزاری سمینار و کنفرانس‌ها، تبادل اسناد و اطلاعات و انتشار اخبار می‌باشد (پاراگراف اول ماده ۹ کنوانسیون آمازون).

اطراف معاهده در هر زمانی که لازم و مناسب بدانند، می‌توانند از آژانس‌های بین‌المللی در اجرای مطالعات، برنامه‌ها و پروژه‌ها با توجه به روش‌های همکاری علمی و تکنیکی تعیین شده در این کنوانسیون، درخواست مشارکت نمایند (پاراگراف دوم ماده ۹ کنوانسیون آمازون). از سوی دیگر، دولت‌های عضو می‌بایست به منظور افزایش تورسم در مناطق مختلف آمازون، بدون ورود هیچ‌گونه خدشه به مقررات ملی برای حفاظت از فرهنگ‌های بومی و منابع طبیعی همکاری‌های لازم را با یکدیگر بنمایند (ماده ۱۳ کنوانسیون آمازون). علاوه بر آن، این کنوانسیون، حق اعضا را به ایجاد موافقتنامه‌های دو و چندجانبه در موضوعات عام و خاص محدود نمی‌کند، بدین شرط که، با اهداف همکاری در منطقه آمازون مغایر نباشد (ماده ۱۸ کنوانسیون آمازون). در نهایت، وزیران امور خارجه اعضا می‌توانند جلساتی را در زمان‌های مناسب و مواقع ضروری به منظور استقرار سیاست‌های عمومی و مشترک برای ارزیابی توسعه عمومی یا روند همکاری در منطقه آمازون برای تصمیم‌گیری در رابطه با اجرای اهداف مصوب کنوانسیون مذکور، ترتیب دهند (ماده ۲۰ کنوانسیون آمازون).

1. Amazon Cooperation Treaty.

2. www.otca.org.br/en/institucional/index.php?id=29.

از نظر ساختاری نیز، شورای همکاری رودخانه آمزون در چارچوب این کنوانسیون بنا گردیده است. این شورا در راستای اجرای اصل همکاری در وسعت منطقه آمزون شکل گرفت، که از نمایندگان سطح بالای دیپلماتیک که می‌بایستی هر سال تشکیل جلسه دهند، تشکیل شده است. وظایف این شورا عبارت است از: اطمینان از اعمال و اجرای اهداف کنوانسیون، مسئولیت اجرای تصمیمات اتخاذی در جلسات و زرای امور خارجه، توصیه به اعضاء برای برگزاری جلسات و زرای امور خارجه و تنظیم مکاتبات آنها، توجه به ابتکارات و برنامه‌های تهیه شده توسط اعضای کنوانسیون، ارزیابی نحوه اجرای برنامه‌های دو یا چندجانبه منطقه آمزون و تنظیم قواعد و مقررات برای اقدامات مناسب (ماده ۲۱ کنوانسیون آمزون).

از نظر ماهوی نیز، اصول معاهده آمزون عبارتند از: استفاده دقیق و محتاطانه از منابع آب منطقه، حق هر یک از طرفین در توسعه سرزمین خود در حوزه آمزون تا آنجا که تأثیر زیان‌آوری بر سرزمین‌های سایر اعضاء نداشته باشد، کشتیرانی آزاد در تمام رودخانه‌های منطقه، بهبود و پیشبرد امر بهداشت و ایجاد زیر بنای حمل‌ونقل (ترابری) و ارتباطات، تشویق تلاش‌های پژوهشی مشترک و ترویج توریسم (Plano, Olton, March 1988, p 361).

معاهده آمزون مثال برجسته‌ای است، از اینکه دولت‌های منطقه چگونه می‌توانند با وجود نظام‌های سیاسی و اجتماعی متفاوت، برای مقابله با مسائل و مشکلات مشترک با یکدیگر متحد شوند. این معاهده نشان می‌دهد که، اگر چه هیچ دولتی را نمی‌توان بر خلاف میل و خواسته‌اش مقید ساخت، ولی می‌توان برخی از مسائل و مشکلات را از طریق همکاری حل و فصل نمود.

ب - اصل همکاری در حوزه رودخانه راین

تجربه کشمکش‌ها و همکاری‌ها در حوزه رودخانه راین، سودمند سازمان‌های مربوط به رودخانه‌ها را اثبات می‌کند. در اینجا، به تشریح روند همکاری با استفاده از سازمان‌های حوزه رودخانه راین می‌پردازیم. کشورهای حوزه رودخانه راین به منظور حفاظت از رودخانه راین، سه کمیسیون را ایجاد نمودند که این کمیسیون‌ها هنوز هم به فعالیت خود ادامه می‌دهند، از جمله:

کمیسیون مرکزی دریانوردی رودخانه راین^۱ به عنوان یکی از قدیمی‌ترین سازمان‌های بین‌المللی تأسیس گردید. این کمیسیون یکی از کمیسیون‌های اروپایی است که هنوز هم به فعالیت خود ادامه می‌دهد. تأسیس این کمیسیون به تصویب سند نهایی کنگره وین ۱۸۱۵

1. Central Commission for Navigation on the Rhine (CCNR).

برمی‌گردد. هدف و وظیفه اصلی این کمیسیون، اطمینان از آزادی کشتیرانی در حوزه رودخانه راین و انشعابات آن و حفظ یک رژیم حقوقی یکسان و یکنواخت، حاکم بر دریانوردی در امتداد رود راین می‌باشد. اعضای این کمیسیون عبارتند از: هلند، بلژیک، آلمان، فرانسه و سوئیس.

یکی دیگر از نهادهای حفاظتی رودخانه راین، کمیسیون بین‌المللی هیدرولوژی حوزه رودخانه راین^۱ می‌باشد. این کمیسیون در سال ۱۹۷۰ تأسیس شد و سعی دارد تا از طریق مؤسسات علمی دولت‌های حاشیه رودخانه راین، اقدامات مشترک هیدرولوژیک را به منظور توسعه پایدار حوزه رودخانه راین توسعه دهد. این کمیسیون بر تحقیقات مشترک، تبادل اطلاعات، روش‌ها و توسعه آیین‌های دادرسی، سنجش معیارها و انتشار آنها و توسعه دانش هیدرولوژیک در حوزه رود راین و همکاری به منظور حل مشکلات حاشیه رودخانه راین از طریق مدیریت سیستم‌های اطلاعاتی، تأکید می‌ورزد. علاوه بر آن، این کمیسیون نقشی هماهنگ کننده دارد، بدین معنا که می‌بایست فعالیت‌های خود را با سایر کمیسیون‌ها هماهنگ نماید. اعضای این کمیسیون عبارتند از: سوئیس، استرالیا، آلمان، فرانسه، لوگزامبورگ و هلند (Frijters, Ine D.; Leentvaar, (Jan, 2003, p. 5).

سومین نهاد منطقه‌ای برای حفاظت رودخانه راین، کمیسیون بین‌المللی حفاظت از رودخانه راین در برابر آلودگی^۲ می‌باشد. این کمیسیون در سال ۱۹۵۰ ایجاد شد. تبادل یادداشت‌های دیپلماتیک در پایان دهه ۱۹۴۰ مبنایی برای همکاری‌های فرامرزی شد. با این حال، بتدریج ثابت شد که این مبنا برای همکاری کافی نیست. چراکه یادداشت‌های دیپلماتیک شامل توافقاتی در رابطه با ریاست، نظارت و ارزش مطالعات و موارد دیگر نمی‌شود. سرانجام این کمیسیون در راستای کنوانسیون برن در سال ۱۹۶۳ پایه و اساس حقوقی خود را دریافت کرد. این کمیسیون مکلف به همکاری با دو کمیسیون قبلی و نیز کمیسیون‌های بین‌المللی که از ثبات دریاچه‌ها و انشعابات فرامرزی آن‌ها در برابر آلودگی حفاظت می‌کنند، می‌باشد. این کمیسیون همچنین باید بررسی و مطالعات را از لحاظ نوع و منبع فرمول‌بندی کند و موافقت‌نامه‌هایی را با محتوای آلودگی رودخانه راین بین کشورهای همکاری کننده، تنظیم نماید. اعضای این کمیسیون عبارتند از: آلمان، فرانسه، لوگزامبورگ، هلند و سوئیس.

1. International Commission for the Hydrology of the Rhine Basin (CHR).

2. International Commission for the Protection of the Rhine (ICPR).

علاوه بر نهادهای منطقه‌ای یاد شده برای حفاظت رودخانه راین، سیستم کنترل و ارزیابی^۱ رودخانه راین نیز تأسیس گردیده است. بعد از ایجاد کمیسیون حفاظت از رود راین در برابر آلودگی در سال ۱۹۵۰، این کمیسیون شروع به بررسی و مطالعه بر روی انواع آلودگی و میزان آن نمود. در این راستا، یک شبکه کنترل و ارزیابی بدین منظور ایجاد شد و مقایسه نتایج افزایش پیدا کرد. این فعالیت مهم، یک مبنای مشترک را به منظور ارزیابی عینی کیفیت آب رودخانه راین را تأمین می‌کرد. به عبارت دیگر، این ارزیابی و کنترل، مبنایی را برای اقدامات مشترک فراهم نمود و نتیجه آن، همکاری مؤسسات علمی ۶ کشور حوزه رودخانه راین با کمیسیون‌های راین از سال ۱۹۷۰ تا زمان حاضر بوده است. هرچند اکثر سازمان‌های حوزه رودخانه راین فقط بر جنبه علمی رودخانه همچون دریانوردی، کیفیت آب رودخانه و ... تأکید می‌ورزند، با این حال، همه سازمان‌های رودخانه اهمیت خود را اثبات نموده‌اند. قواعد همکاری برای همه کمیسیون‌ها بر اساس اجماع طرفین است و از این طریق، پشتیبانی، الزام و تعهد نسبت به توصیه‌ها و پیشنهادات بوجود می‌آید. یکی از تعهدات اولیه کمیسیون‌ها، انتشار گزارشات مشترک طبق اساس‌نامه رودخانه راین و روند اقدامات اجرایی است، که با انجام این اقدامات، اطمینان اعضا به یکدیگر افزایش خواهد یافت. اعضای کمیسیون می‌بایست ساز و کارهای لازم را در حقوق داخلی خود به منظور نائل شدن به اهداف کمیسیون‌ها ایجاد نمایند. هر کمیسیون یک دبیرخانه فنی دارد که این دبیرخانه یک مقام هماهنگ‌کننده در همه سطوح را پشتیبانی می‌کند. این مقام هماهنگ‌کننده به منظور ادامه کارها دارای اهمیت بسزایی است (Ibid, p.6-7-15).

این گونه به نظر می‌رسد که ارزیابی علمی غیر قابل نزاع حقایق، همکاری پایدار بین اعضا را مورد حمایت قرار می‌دهد. در حوزه رودخانه راین، همکاری موجود در بین کمیسیون هیدرولوژیکی راین، کمیسیون حفاظت از آلودگی در راین و کمیسیون مرکزی دریانوردی در راین می‌بایست به طور فزاینده‌ای برانگیخته و نمایان شود. چراکه می‌تواند الگویی مناسب برای همکاری در سطوح منطقه‌ای باشد.

نتیجه

از آنجایی که محیط زیست حد و مرزی نمی‌شناسد و همه دولت‌ها برای حفاظت محیط زیست کره جهانی دارای مسئولیت مشترک هستند، تعهد به همکاری بین‌المللی طیف وسیعی از

همکاری‌ها، از تأمین منابع و فن‌آوری لازم و برگزاری دوره‌های آموزشی تا تبادل اطلاعات و مشورت و کمک به هنگام موارد اضطراری زیست‌محیطی را شامل می‌شود. چرا که مقابله با مشکلات محیط زیست، خارج از توان یک یا چند دولت بوده و نیازمند همکاری بین‌المللی برای مراقبت، جلوگیری، کاهش و رفع اثرات مخرب ناشی از آلودگی و تخریب محیط زیست می‌باشد.

این اصل هنگامی از اهمیت خاص برخوردار می‌شود که خسارتی در شرف وقوع بوده و یا حادث شده باشد و نیز هنگامی که غرض محدود کردن آثار آن است. اصل همکاری از جوهره وجودی حقوق بین‌الملل عمومی نشأت می‌گیرد و از اصول لاینفک منشور سازمان ملل محسوب می‌شود. بنابراین، این اصل طبق منشور، اصلی الزام‌آور است که در رابطه با حقوق محیط زیست، بیشتر نمایان می‌گردد. اصل همکاری، مبتنی بر تعهدات عام‌الشمول^۱ می‌باشد و ریشه در حقوق بین‌الملل عرفی دارد لذا، تمامی دولت‌ها ملزم به رعایت آن هستند.

اصل همکاری بین‌المللی با توجه به ویژگی‌های آن، با اکثر اصول بنیادین و مفاهیم محیط زیست می‌تواند دارای ارتباطات نزدیکی باشد. اما با برخی از آنها دارای ارتباط و همسویی بیشتری است، از جمله اصل حفاظت محیط زیست که بیشترین ارتباط را با اصل همکاری دارد. از سوی دیگر، دولت‌ها قادر به استفاده از محیط زیست سرزمین خودشان هستند ولی این استفاده بایستی به صورتی منطقی و معقولانه صورت گیرد (اصل استفاده منطقی و معقولانه از سرزمین).

در رابطه با اجرای این اصل نکات زیر در سطوح مختلف حائز اهمیت است:

- از نظر قلمرو جغرافیایی - این مقوله می‌تواند در سطوح محلی، منطقه‌ای و جهانی مطرح گردد.
- از نظر زمانی - این مقوله می‌تواند پیش از وقوع یک یا چند حادثه یا بعد از وقوع آن، مطرح گردد.

• از نظر محتوا و حوزه شمول موضوعات دربرگیرنده - این اصل در طیف گسترده‌ای از تبادل اطلاعات علمی، کمک‌های مالی، فنی، اقدامات در ارتباط با سرمایه‌گذاری بین‌المللی، ملی و غیره تا فجایع زیست‌محیطی در سیال است.

- از نظر اطراف همکاری - این اصل دربرگیرنده طیف گسترده‌ای از گروه‌ها، نهادهای جامعه مدنی تا خود دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی می‌باشد (مولایی، همان، ص ۴۲۱).

با توجه به مطالب فوق، این گونه نتیجه‌گیری می‌شود که، همکاری در سطح منطقه‌ای در کشورهای توسعه یافته در وضعیت مطلوب‌تری به موقع اجرا گذاشته می‌شود. اجرای اصل همکاری بین‌المللی در سطح جهانی بدلیل وسعت آن، نیاز به یک مکانیسم دائمی و مستمر دارد. با اینکه، برنامه محیط زیست سازمان ملل متحد به عنوان ارگان رسمی سازمان ملل، عهده‌دار حفاظت محیط زیست در سطح جهانی است ولی این نهاد تنها در چارچوب یک «برنامه» تلقی می‌گردد و ظرفیت لازم برای مدیریت جهانی حفاظت محیط زیست را ندارد، لذا بایستی منتظر تأسیس یا ایجاد «سازمان جهانی حفاظت محیط زیست» بود، که در آن بتوان «همکاری بین‌المللی» دولت‌ها را در حوزه حفاظت محیط زیست در سطح جهانی نهادینه کرد. از آنجا که جامعه بین‌المللی متکی به «همبستگی مادی و معنوی» در روابط بین‌المللی است، حرکت و تلاش جامعه بین‌المللی باید به سمت و سویی باشد که «اصل همکاری» را در مسیر توسعه پایدار قرار دهد. از سوی دیگر، ایجاد کمیسیون همکاری در معاهدات منطقه‌ای میان دولت‌ها می‌تواند راهی به سوی اجرای کارآمد و برقراری توازن بیشتر میان اصول و قواعد حقوق بین‌الملل محیط زیست باشد.

فهرست منابع

- اساسنامه دیوان بین‌المللی دادگستری
- پوره‌اشمی، سید عباس، «جانشینی دولتها در قلمرو معاهدات»، تهران، مجله حقوق تطبیقی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، دوره جدید، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۸۵.
- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.
- کیس الکساندر، اچ پیتسر سند و وینفراید لانگ، حقوق محیط زیست، ترجمه: حبیبی، محمد حسن، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دوم، ۱۳۸۴.
- مولایی، آیت، «مبانی و اصول توسعه پایدار زیست محیطی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران»، تهران، حقوق محیط زیست (نظریه‌ها و رویه‌ها)، انتشارات خرسندی، چاپ اول، ۱۳۸۸.

- موسوی، سید فضل الله، سیر تحولات منابع حقوق بین‌الملل محیط زیست، تهران، نشر میزان، چاپ اول، ۱۳۸۵.
- منشور سازمان ملل متحد.
- مشهدی، علی، ترمینولوژی حقوق محیط زیست، تهران، انتشارت خرسندی، چاپ اول، ۱۳۸۹.

انگلیسی

- Agreement on Regional Cooperation in Combating Pollution of the South-East Pacific by Hydrocarbons or Other Harmful Substances in Case of Emergency; Adopted 1981. www.unep.ch/regionalseas/legal/conlist.html
- Agreement On The Cooperation For The Sustainable Development Of The Mekong River Basin, 5apr1995. www.mrcmekong.org/assets/Publications/.../agreement-Apr95.pdf
- Amazon Cooperation Treaty. www.otca.org.br/en/institucional/index.php?id=29
- Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal. www.Basel.int/Baselconvention
- Convention on Migratory species(CMS). www.cms.int/cmsconvention
- Convention on Biological Diversity(CBD) www.biodiv.org/biodiversity?...convention/html
- Convention for the Protection of the Mediterranean Sea Against Pollution, (Barcelona Convention); Adopted on 16 February 1976, in force 12 February 1978; revised in Barcelona, Spain, 9-10 June 1995 as the Convention for the Protection of the Marine Environment and the Coastal Region of the Mediterranean (not yet in force). www.unep.ch/Regionalseas/Regions/med/t_Barcel.html.
- Convention for Cooperation in the Protection and Development of the Marine and Coastal Environment of the West and Central African Region (Abidjan Convention); adopted 1981, in force 1984. www.unep.org/AbidjanConvention/The_Convention/index.asp
- Convention on Future Multilateral Cooperation in the Northwest Atlantic Fisheries (NAFO). www.nafo.int/about/overview/.../Convention/Con-Index.html
- Convention on Cooperation for the Protection and Sustainable Use of the Danube River (1994), Entered into Force on Oct. 22, 1998.

www.icpdr.org/icpdr-pages/drpc.html

- Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm declaration), 1972

www.unep.org/Documents/Default.asp?Documentid=97&articleid...

- European Outline Convention on Transfrontier Cooperation between Territorial Communities or Authorities, Madrid, 21.V.1980.

www.conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/html/106.html

- Earth Charter presented for Consideration at 2002 General Assembly, World Summit on Sustainable Development (WSSD), (Johannesburg, South Africa).

www.earthcharterinaction.org/.../2002%2011%20WSSD%20Report...

- Framework Convention for the Protection of Marine Environment of the Caspian sea. <http://iran-newspaper.com/1386/860419/html/pdf.html>

- Frijters, Ine D.; Leentvaar, Jan, "Rhine Case Study", Water Management Inspectorate, Ministry of Transport, Public Works and Water Management, the Netherlands, UNESCO-IHP, PCCP Series Publication, 2003

http://www.unesco.org/water/wwap/pccp/case_studies.shtml.

- Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgment, I. C. J. Reports 1997, p. 7. www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&code...

- ICJ Rep., Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay) Summary of the Judgment of 20 April 2010

www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=2

- International Convention on Oil Pollution Preparedness, Response and Cooperation, 1990 www.likumi.lv/doc.php?id=8701&from=off

- Kuwait regional Convention for Cooperation on the Protection of the Marine Environment from Pollution. www.ropme.com/legal.htm...

- Kiss, Alexandre, Shelton, Dinah, guide to International Environmental Law, United States of America, Martinus Nijhoff publishers, June 2, 1925-March 22, 2007.

- Martin, Elizabeth, Oxford dictionary of law, Oxford university, fifth edition, 2002.

- Plano, Jack, Olton, Roy. The International Relations Dictionary, ABC-Clio Inc; 4 Sub edition, March 1988.

- Protocol Concerning Cooperation in Combating Pollution Emergencies in the South Pacific Region; adopted 1986, in force 1990.

www.unep.ch/regionalseas/main/hconlist.html.

- Protocols on Cooperation in Combating Pollution of the Black Sea Marine Environment by Oil and other Harmful Substances in Emergency Situations; adopted 1992, in force 1994.
www.blacksea-commission.org/_convention-protocols.asp
- The Protocol Concerning Cooperation in Combating Pollution of the Mediterranean Sea by Oil and other Harmful Substances in Cases of Emergency (Emergency Protocol); Adopted in Barcelona, Spain, on 16 February 1976, in force 12 February 1978.
www.denizcilik.gov.tr/mevzuat/dosyam/Emergency%20Protocol.doc
- The Protocol concerning Cooperation in Combating Marine Pollution in Cases of Emergency in the Eastern African Region; adopted 1985.
www.denizcilik.gov.tr/.../PROTOCOL%20CONCERNING%20CO.do...
- The Convention for Cooperation in the Protection and Sustainable Development of the Marine and Coastal Environment of the Northeast Pacific; adopted 2002.
www.marine-litter.gpa.unep.org/framework/region-19.html
- United Nation Framework Convention on Climate Change (UNFCCC).
www.unfccc.int/climatechange/html
- United Nations Convention to Combat Desertification (PACD).
www.unccd.int/desertification_combat_convention/html
- United Nations Convention on Law of the Sea, 1982.
www.mfa.go.th/article190/pdf/080904133723_UNCLOS-English.pdf
- United Nations Conference on Environment and Development (UNCED), (Rio declaration), 1992.
www.unep.org/documents/default.asp?documentid=78&articleid...
- Vienna Convention on the Law of Treaties, done at Vienna on 23 May 1969, Entered into Force on 27 January 1980, United Nations, Treaty Series, vol. 1155, P. 331.
- untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/conventions/1_1_1969.pdf. *Not helpful?*
You can Block www.mfa.go.th Results when you're Signed in to Search. www.mfa.go.th
- Vienna Convention for Protection of Ozon layer. www.unido.org/
- World Charter for Nature Adopted by UN General Assembly, 1982.
www.un.org/documents/ga/res/37/a37r007.htm

- www.un.org/documents/resga.html.
- www.clipfile.org/marcia/archives/2004/03/iran_and_unep.php
- www.citepa.org
- www.iisd.ca
- http://unfccc.int/cooperation_and_support/items/2830.php.
- untreaty.un.org/cod/riaa/cases/vol_III/1905-1982.pdf.
- www.caspianstudies.com/.../maleki-environment.ht...
- www.hamshahrionline.ir/news-97653.aspx

United Nations Resolutions:

- A/RES/2995(XXVII)
- A/RES/2997(XXVII)
- A/RES/3129(XXVIII)
- A/RES/31/112
- A/RES/1043(XI)
- A/RES/1027(XI)
- A/RES/66/227
- A/RES/66/226
- A/RES/66/157